

SZILÁGYI ÉS HAJMÁSI HISTÓRIÁJA.

Az u. n. Csoma-kodex, melyet 1636-ban Pátyin Csoma István írt tele nagyobbára XVI. századbéli költeményekkel, egy, Szilágyi Mihályról és Hajmási Lászlóról szóló költeményt őrzött meg napjainkig, melyet — mint az utolsó versszakban olvasható — egy ifjú szerzett 1571-ben Szendrő várában egy poétának verseiből. E költemény Toldy Ferencz kiadásaiából,¹ úgy hiszem, annyira ismeretes minden irodalomkedvelő előtt, hogy tartalmának ismétlése fölösleges volna.

Ugyanezen címmel és — némi jelentéktelen eltéréseket nem számítva — azonos tartalommal ismerünk még, a Szendrői Névtelen versén kívül, egy moldvai csángó mondát² és három székely népballadát, mely utóbbiak közül azonban csak egy³ teljes, a másik kettő pedig töredék, amennyiben az egyiknek csak első fele,⁴ a másiknak pedig a vége ismeretes.⁵

Ez öt költemény főbb eltérései három dologra szorítkoznak, t. i. a hősök nevére, fogságuk tartamára és a cselekvény kifejlésére. Ugyanis míg az 1571-ki Szendrői Névtelen és az utolsó helyen említett székely ballada-töredék Szilágyi *Mihályról*, addig a csángó monda és a másik két székely ballada *Sz. Miklósról* beszél; s míg a négy első Hajmásinak keresztnevét *Lászlónak* tudja, addig ezt a legújabbán fölfedezett ballada-töredék *Istvánra* változtatja. — A két hős a Szendrői Névtelen szerint csak *egy* évig, ellenben a két ballada szerint *hét* évig volt fogságban. A csángó monda s a harmadik ballada nem tud a fogság tartamáról. — Ami végre a cselekvény kifejlését illeti, a Szendrői Névtelen szerint a két hős megvív egymással a szultán leányáért,

¹ Először 1828-ban a »Magyar Költői Régiségek«-ben, másodszor 1855-ben »A magyar költészet kézikönyve« I. kötetében, harmadszor ugyanennek második, 1876. évi kiadásában I. köt. 49—52.

² Tartalmát egy kománfalvi, Csáki nevű öreg ember szavai után lejegyezt Gegő Elek »A moldvai magyar telepekről« éz. munkájában, Buda, 1838.

³ Arany-Gyulai: Magyar Népköltési Gyűjtemény. Pest, 1872. I. kötet. 160—161.

⁴ Arany-Gyulainál 158—160.

⁵ Budapesti Szemle 1888. évf. 285.

a ki Szilágyi Mihályé lesz, mert Hajmási Lászlónak van felesége és két fia. A csángó mondában és az egyik székely balladában meg akarnak vívni, de aztán Szilágyi lemond a leányról, mint-hogy neki már van otthon felesége és így a leányt Hajmási veszi el. A harmadik balladában is megvív a két szökevény, de végre Hajmási bevallja, hogy neki van felesége és három gyermeke s ezért átengedi a leányt Szilágyinak.

Eme, különböző helyeken, különböző időből és más-más formában fennmaradt költeményeknek egységes tárgya az, hogy valamikor török fogságba esett egy, Szilágyi Mihály vagy Miklós és egy, Hajmási László vagy István nevű ember. Bizonyos idő múlva a szultán leányának segélyével — ki szerelemre gerjedt irántuk — megmenekülnek a tömlöczből és az üldöző vitézektől; szerencsésen visszajutnak Magyarországra s a szultán leányát egyikök feleségül veszi.

A Szendrői Névtelen költeményének már első megjelenése, t. i. 1822 óta, foglalkoztatta a kutató elméket az a kérdés, hogy *micsooda történeti alapja lehet e historiának*, de a kérdés mind e mai napig eldöntetlenül maradt.

A költeményt legelőször egy névtelen közölte német fordításban a Hormayr-Mednyánszky-féle »Taschenbuch für vaterländische Geschichte« című folyóirat 1822-ki évfolyamában és az elbeszélés első forrását a magyaroknak a byzánczi császárokkal viselt harcaiban kereste.

E nézettel szemben Toldy Ferencz már 1828-ban (a »Magyar Költői Régiségek«-ben) Szilágyi Mihályt, Mátyás király nagybátyját, sejtette a monda azonos nevű hőseben. De később, t. i. 1854-ben, *historiai argumentumok hiányában*, elállt e nézetétől s »A magyar költészet története« I. kötetében így nyilatkozott: »Historiai alapja mennyiben lehet e bájos regének, nem tudom; Szilágyi Mihály a gubernator, a történet szerint, csak egyszer és pedig élte végén volt Konstantinápolyban fogva, hol el is veszett; Hajmási *Lászlónak* pedig a történetben nem maradt emléke, bár ily nevű család a XV. században az előkelők egyike volt; még is nem annyira a historia hallgatása egy ily magán esetről, mint a moldvai magyaroknál mind maig még fenlévő monda változatai hinnünk engedik, hogy itt egy XVI. századbéli Szilágyiról van szó« (121. l.).

Azonban, úgy látszik, nem bírt megszabadulni attól a gondolattól, hogy a Szilágyi és Hajmási historiájának mégis kellett valami történeti alapjának lenni s e meggyőződéssel 1875-ben (A magyar költészet kézikönyve I. k. 47—48.) újból tapogatózott a magyar-török harcok történetében, de ismét eredménytelenül. »Volt-e e mondának történeti alapja, ki dönthetné el; de annyi bizonyos, hogy a mi balladánk eredetije határozottan *1454-re* vonatkozhatik csak. T. i. Szendreink 15-ik versszakának e helye: »*Nagyszombat* felé az *farkasokkal* szöröncsét próbálni« a török

történelemnek semmi más időpontjára nem illik, mint Hunyadinak említett évi invasiojára, midőn átcsapva a Dunán, Bolgárország akkori fővárosa *Tirnava* környékét pusztította, melyet Szendrei névtelenünk félreértésből Nagyszombatnak fordít, míg a Tirnavát körülportyázó magyarokat a magokat szerencsepróbáló vitézeknek valló szökevényekkel, az ő százada szokása szerint, hetykén és híven farkasoknak nevezeti. E hely bizton constatálja, hogy az a poéta, kinek ő verseiből dolgozott, megíjítva az általa versbe fűzött régebbi mondát, azt a maga, t. i. a Hunyadi korába iktatja. Nem meglepő, hogy ugyanő a két magyar úrfi történetét két, már akkor igen ismeretes család nevéhez kötötte, melyeket könnyebben tart meg az emlékezet; vagy tán csakugyan több az egész pusztá költeménynél? miután a régi Szilágyiak némely birtokai Bolgárországban feküdtek? s tán épen a monda Szilágyi *Miklósa* (a mily nevű úr 1408 körül virágzott) volt hőse a kalandnak? kinek keresztnévét a Hunyadi-korbeli költő, ismét nagyon természetesen, az akkor ismertebb Mihályra változtatta? Ugyanígy a császár lakhelyét viszont a Szendrei Névtelen tehette, a maga korának tudomása szerint, Konstantinápolyba.«

Legutóbb Kardos Albert foglalkozott e mondával tüzetesebben,¹ belenyugodva abba, hogy az előző kutatások hajótörést szenvedtek a historiai alap megtalálásában. Ő tehát úgy fogja fel a dolgot, hogy a monda *magva* ősidóktól fogva élt a népben, még pedig eredetileg talán tündérleányokra vonatkozva; később történeti mezt öltött s azóta külsejében folyvást megújult, századok szerint más-más ruhába öltözött, a korhoz képest változott benne az esemény színhelye, ideje, a személyek neve, míg végre a török harczok idejében fölvette azt az alakot, melyben ránk maradt, azon okból, hogy a Szilágyi és Hajmási családok valamely ivadékai csakugyan eshettek török fogságba, melyből megszabadulhattak s útközben török leányt is rabolhattak, — minélfogva a régóta élő mondát a XV. században e két ember nevéhez fűzték (597—600. l.)

Mint látjuk, mindegyik kutató érezte, hogy kell lenni valami történeti alapnak e mondában; egyik sem bírta ráfogni, hogy ily kalandos történetet minden ok nélkül fűztek két, valósággal élt, történeti alak személyéhez. Azonban egyiküknek sem sikerült a monda hőseit a valóságban, a magyar történetben, megmutatni, minek oka szerintük az, hogy Horogszegi Szilágyi Mihály, I. Mátyás nagybátyja, a történelmi tudás szerint, *csak egyszer* került török fogságba s abból nem is szabadult meg; Hajmási *Lászlónak* pedig nincs nyoma a magyar historiában. — De ha *az egyik állítás sem igaz*, mi következik abból?

¹ Szilágyi és Hajmási mondája a magyar költészetben. Egyetemes Philologiai Közlöny 1885. évf. 585—616.

Az eddigi kutatások eredménytelenségének *valódi* oka az, hogy a kutatók nem néztek eléggé körül úgy szólván közkezen forgó, vagy legalább nagyon könnyen hozzáférhető történelmi kút-főinkben sem; mert ha ezt megteszik: akkor oklevelesen igazolhatták volna Hajmási *Lászlónak* léteztét épen a XV. század közepén s találhattak volna történelmi emlékezést Szilágyi Mihálynak *korábbi* török fogságáról is!

Nyissuk fel csak gróf Teleki József nagy munkájának, a »Hunyadiak korá«-nak X. kötetét, az okmánytárt s a 72. lapon ott találjuk Albert királynak egyik, *1439. szeptember 17-én* kelt oklevelét, melyben az egyházi és világi nagyokkal s előkelő nemesekkel együtt megállapítja, hogy a következő 1440. évben indítandó hadjárat költségeinek fedezésére minden házra 100 fillért vet ki s melyben többek közt e neveket olvashatjuk: nos Georgius despotus Rascie.... Laurencius de Hedrehwaar Regni hungarie palatinus, Ladislaus de Gara Banus Machoutiensis.... Stephanus de Rozgon Comes Poseniensis, *Ladislaus Haghmas de Berekwow Comes Themesiensis*.... Johannes de Losoncz, Johannes de Hwnyad.... stb.

Ime Magyarország világi nagyjai között Berekszői Hajmási László, temesi főispán, Hunyadi János és Szilágyi Mihály kortársa!

De ez még nem minden. Nem csak 14 éven át, 1433-tól 1447-ig találkozunk Hajmási, vagy az okmány szerint Hagymás Lászlóval az e korból fenmaradt oklevelekben, hanem azt is megérthetjük, hogy a későbbi generatio mondája hogyan kapcsolhatta össze Szilágyi Mihálylyal s hogyan fűzhetette személyükhöz a szultán leányának megszöktetését.

Berekszői Hagymás László birtokai a régi Csanád és Temes megyékben feküdtek, a Marostól délre. Tudtommal először Zsigmond királynak Budán, *1433* június 4-én kelt levelében fordul elő a neve, mint *Hollós, Hegyes* és *Bánhalom* birtokosáé.¹ A két első a régi Csanád megyében feküdt s az első Vizes-Gyánnal (ma Vizesdia Torontálban, Bánát-Komlós mellett) és Kún-Szóllóssal (ma Nákófalva, Nagy-Kikinda és Bánát-Komlós közt), az utóbbi pedig (ma Tisza-Hegyes, Nagy-Kikindától nyugotra) Horogszeggel, Szilágyi Mihály birtokával és Kún-Szóllóssal volt határos.² Mátyás király adományozásából mind a két falu Szilágyi Mihályra szállt 1458-ban.³ — Hajmási Lászlónak egyéb birtokai voltak 1439-ig *Kamarás* és *Tóti* helységek, ez utóbbi a Maros vidékén Nagyfalva mellett.⁴ Ugyancsak 1439-ben az aradmegyei *Solymos* vára is H. L. birtokába jutott a királytól zálog címén. De 1440. december havá-

¹ Hazai Okmánytár, V. köt. 228.

² Csánki Dezső: Magyarország tört. földrajza a Hunyadiak korában, I. 697., 704., 707., 710.

³ Csánki id. m. 697.

⁴ Csánki id. m. 710.

ban Ulászló király elvette tőle hűtlensége miatt s Országh Mihály-nak és Jánosnak adta. Azonban Hunyadi János 1444-ben Hajmásit is jogos tulajdonosának ismerte el, amennyiben a két birtokosnak (Hajmási és az Országh testvérek) a temesmegyei *Zsidóvárat* adta cserében Solymosért. De a csere nem lehetett méltányos, mert a birtokosok 1446. és 1447-ben pörösködtek miatta s csakugyan ez utóbbi évben még két falut kaptak Zsidóvár mellé.¹ — Hajmási ezen kívül előfordul egy, 1442 február 21-én kelt okmányban is Magister Ladislaus Hagmas de Berekzow néven.²

S most kutassunk Szilágyi Mihály után!

Szerémi György, emlékirata VI. fejezetében, a következőket beszéli.

Szilágyi Mihály egyszer Rácországban keresztül 28.000 emberből álló sereggel indult a török ellen s a *Rigómezőn* ütött tábor. A török szultán — miután előbb kikémleltette a magyar sereget — nem sokára ugyanide érkezett s nagyon heves harcz keletkezett, melyben mindkét részről igen sokan estek. *Ez alkalommal Szilágyi Mihály fogságba esett és Konstantinápolyba vitetett.* — Nem sokára a szultán azt az ajánlatot tette neki, hogy adja át Nándor-Fehérvárt szabadsága váltságául. Szilágyi eleinte vonakodott, de utóbb — hogy törbe csalhassa a törököket — színleg ráállt az alkura. Tehát 500 török lovas elindult Nándor-Fehérvár felé, hogy azt a Szilágyitól levélben utasított várkapitánytól átvegye. Ámde Szilágyi azt is megírta a vár parancsnokának, hogy a mint a törökök bemennek a külső kapun, egytől-egyig vagdalják le őket. Minden az utasítás szerint történt. A mint *Murád* szultán értesült a rászedetésről, azonnal börtönbe vettette Szilágyit, a harmadik napon pedig tíz darabra vágatta. Így tehát a mily mértékkel mért ő másnak, olyan mértékkel mért neki is az igazságos Isten V. László király haláláért.³

Látnivaló, hogy ez az elbeszélés kész, kerek monda, melyben — hogy a hős alakja annál jobban kidomborodjék — nem Hunyadi János, hanem Szilágyi Mihály a rigómezei hősök vezére s melyben megvan a költői igazságszolgáltatás is.

Eddigélé ismeretes történelmi emlékeink szerint Szilágyi Mihály csak *1460-ban*⁴ esett török fogságba, a mikor Lábatlani Gergelyvel együtt egy kis csapat élén a Száván átkelve Pozazin mellett (Szendrő közelében) megtámadta Áli és Iszkender bégek nagy

¹ Csánki id. m. 760.

² Gyárfás István: A jász-kunok története, III. köt. 612.

³ Szerémi György Emlékirata. Közli Wenzel Gusztáv. Pest, 1857. 15—17. l. — Szerémi szerint V. Lászlót Szilágyi M. fojtotta a Dunába.

⁴ Még pedig mindenesetre *október 6-ika* után; mert még 1460. okt. 6-ikán Siklóson kelt levelet ismerünk Szilágyi Mihálytól. L. Teleki: Hunyadiak kora X. köt. 640. De Mátyás királynak 1461. első felében kelt leveleiből kitűnik, hogy Sz. M. 1460-ban halt meg. Egyik, 1461. április 21-ikén kelt levele Szilágyi M. feleségét, Báthori Margithot, már *özvegynek* mondja. L. Teleki III. 194.

számú seregét, melytől legyőzve, Konstantinápolyba vitettek, hol Szilágyi M. lefejeztetett, Lábatlanit azonban kicserélték egy pasának magyar fogságban levő fiáért.¹ — De, mint látjuk, van egy olyan mondánk is, a melyik viszont arról tud, hogy Szilágyi M. az 1448-ki rigómezei csatában esett török fogságba s a melyik azt tartja, hogy ezen fogság alkalmával történt a halála is.

Hogy pedig a Szerémi mondája, illetőleg annak első része valóban az 1448. évi rigómezei csatára vonatkozik, bizonyítja az a körülmény, hogy a benne előforduló részletek egyeznek historiai tudásunkkal; mert Hunyadi útközben valóban feldúlta Szerbiát; mert a magyar sereg, a Szeréminél levő számot megközelítőleg, 24.000 főből állott; mert tényleg először a magyar sereg ütött tábornak a Rigómezőn s a szultán csak azután érkezett oda; mert a szultán valóban kikémleltette a magyar tábornak s mert a rigómezei csata idejében csakugyan *Murád* (t. i. II. Murád) volt a szultán.

A Szerémi mondája és a historiai tudás tehát kiegészítik egymást, amennyiben így együttesen Szilágyinak két fogságáról tudnak. A monda azonban — amennyiben nem szól a hősnek megszabadulásáról — összezavarta e két fogságot, a mi világosan kiténik abból is, hogy Szilágyit *II. Muráddal* végezteti ki (a ki pedig csak foglyul ejtette), holott Szilágyinak utolsó fogsága és halála idején *II. Mohammed* volt a szultán s tényleg ez végeztette ki.

Lássuk már most, mennyi igaz a Szerémitől följegyzett mondából?

Szilágyi Mihályt a régi keresztyén historikusok, még pedig úgy a latin, mint német és szláv nyelven írók, Michael *Niger*, *Schwarzer* Michel és *Cserno* Michales néven ismerik, — nem tudom mi okból. Továbbá azt mondják, hogy az 1444-ki *várnai* csatában a felállított magyar sereg *bal* szárnyát vezérelte; s végre azt is tudják róla, hogy a törökök *Kara* Mikhál-nak nevezték. Így pl. *Nadányi*, *Florus Hungarus* cz. munkájában azt mondja, hogy a *várnai* csatában a magyar sereg *bal* szárnyát *Szilágyi* Mihály vezérelte, kit a törökök *Kará*-nak neveznek.² *Theobaldnál* (*Hussitenkrieg*) ezt olvashatjuk: *Cara* Michael, oder Michael *Zilagi*.³ *Cribellius* pedig Szilágyi M. nevét *Cerno* (azaz *Cserno*) Michales-nek írja.⁴ *Bouffini*, miután *Callimachus* nyomán elbeszélte a *várnai* csata történetét, elmondja ennek lefolyását úgy is, a mint azt törököktől — valószínűleg a Mátyás udvarában megfordult követektől — hallotta, mely elbeszélésében egybek közt ezt írja:

¹ Teleki id. m. III. 193.

² Teleki id. m. I. 431.

³ Ugyanott.

⁴ Teleki id. m. III. 12.

»Apud Ungaros in dextro Corvinum, in *sinistro cornu* Michaellem, ex cognomento *Nigrum*, praefuisse.«¹

Nadányi azt sejtette, hogy a *Kara* nevet a törökök a *Geréb* névből rontották el, a melylyel, szerinte, gyakran élt Sz. M.,² a mint hogy Szilágyi Erzsébetet is Mellen (Series Reg. Hung. ex nummis aur.) és e munkának kiadója, Burghard, szintén *Geréb* Erzsébetnek nevezik.³ Akármint keletkezett a »*Fekete*« elnevezés, nekünk elég annyit tudnunk, hogy Szilágyi Mihályt a törökök valóban *Kara Mihálynak* nevezték. Ezen a néven ismeri a legelső török historikus is, a ki *kortársa* volt Hunyadi Jánosnak és Szilágyi Mihálynak s a ki az imént említett nyugoti írókkal egyezően szintén azt mondja, hogy a várnai csata alkalmával a magyar sereg *bal* szárnyát Kara Mihál, azaz Szilágyi Mihály vezérelte.⁴

Bizonyos immár, hogy Szilágyi Mihály után *Kara Mihál* néven kell kutatnunk a török historiai irodalomban.

És kutatásunk nem lesz eredménytelen. Mert ugyancz a legelső török történetíró, t. i. az *1486-ki Névtelen* — a ki szembe-tűnő részletességgel beszéli el az 1443-ki hosszú hadjáratot, a várnai és rigómezei csatákat — a *rigómezei* csata leírásának végén ezt írja: »Akkor (t. i. Hunyadi menekülése után) a műszül-mánok üldözni kezdték a gyaurokat, egy másik rész pedig elfoglalta a szekérvárat és a benne találtakat részint kardra hányta, részint foglyokká tette. Egy-két bánjukat is elfogták és Murád szultán elé vitték. *E bánok egyike volt egy Kara Mihál nevű, a kit később Murád szultán szabadon bocsátott.*»⁵

Ime, egy magyar és egy kortárs török író — egymástól függetlenül — határozottan mondják, hogy Szilágyi Mihály 1448-ban a rigómezei csatában is török fogságba esett! Historiailag bizonyos — még ha a török író nem mondaná is, — hogy ez első fogságából megszabadult; mert, mint oklevelesen igazolható, *1451* óta *1460* őszéig itthon, Magyarországon volt⁶ s mert *1460* őszen újból török fogságba esett és meg is halt.

¹ III. Decas, VI. liber, 335. l. — L. még bővebben ez elnevezésre vonatkozólag Rónai Horváth Jenő jeles cikkét a várnai csatáról. Had. tört. Közl. 1888. évf. 289—290.

² Teleki id. m. I. 431.

³ Teleki id. m. II. 451.

⁴ Török-magyarkori Történelmi Emlékek. Második osztály: Irók. Török Történetírók. Fordította Thury József. Budapest, 1893. I. köt. 21.

⁵ Török Történetírók I. 25.

⁶ Garai László nádornak *1451.* július 20-án kelt levele szerint ez évben vásárolta meg Szilágyi Mihály Harkácsi Lászlónak Horogszeggel határos Szöllős nevű faluját (mely nem tévesztendő össze a mellette levő Kun-Szöllőssel) 600 arany forintért. L. Gyárfás: A jász-kunok története III. 624. — *1455*-ben pedig Salánki Kotormán Miklóstól vette meg Diós nevű birtokát L. Csánki id. m. I. 712. — Ettől fogva aztán részletesen ismerjük Szilágyi szereplését *1460* őszéig.

Azt is megtudhatjuk, hogy mikor szabadult meg első, 1448-ki fogságából. Az 1486-ki Névtelen azt mondja, hogy *Murád* (t. i. II. Murád) szultán bocsátotta szabadon, ugyanaz, a kinek foglya lett. Már pedig II. Murád, mint tudjuk, *1451. február 2-án* halt meg s így Szilágyi M. szabadulása vagy 1449-ben, vagy 1450-ben történt. A Szendrői Névtelen éneke szerint pedig csak *egy évig* raboskodott a két magyar úrfi, s ha ezt vesszük fogságuk tartamának tüzetesebb meghatározásául, akkor minden esetre *1449. nyarán* szabadultak meg (az ének szerint pünkösöd után nem sokára).

Már ez a két, egymástól független tanúskodás is megczófolja Toldy Ferencznek azt az állítását, hogy a Szendrői Névtelen éneke *csak 1454-re* vonatkozhatik s hogy ez a török történelemnek semmi más időpontjára nem illik. Ellenkezőleg, épen *1454-re* nem illik! Mert először nagyon gyöngé alapon áll az a két argumentum, hogy a Szendrői Névtelennél levő *Nagyszombat* helynév épen *Tirnovó*-nak *Tyrnavia*-val történt összezavarása útján keletkezett s hogy a »farkasok« alatt a Tirnovó környékét 1454-ben dúló magyarok értendők. Lehetett bizony ama névtelen »poéta« latin versében *Taurinum* is, mely tudvalevőleg Belgrád régi neve, s ez esetben a szökevények talán amaz, épen tíz évvel előbb, 1439-ben, történt eseményre czéloztak, mikor a magyarok Belgrád környékéről »farkas«-t kiabálva futottak meg a török sereg elől; de lehetett *Tirnavu*, vagy *Tirnavia* is, a mely vár a régi török írók szerint (Turszun bég, Szeádeddin) Magyarország határán, Galambóczzal szemközt feküdt. — Egy szóval a Nagyszombat névnek az énekbe kerüléséről és a »farkas« kifejezés értelméről épen oly kevéssé tudott bizonyosat Toldy, mint mi; már pedig bizonytalan alapra nem lehet építeni.

Toldy állításának ellentmond másodszer az a körülmény is, hogy az ének szerint Szilágyi és Hajmási *egy évig* voltak fogságban. Ha tehát 1454-ben szabadultak meg, akkor *1453-ban* kellett volna fogságba esniök, — a mely évben semmi, legkisebb török-magyar érintkezésről sem tudunk, minthogy ez évben az egész török haderő Konstantinápoly megvételeivel volt elfoglalva. — Végre harmadszer ellene szól az is, hogy a Szendrői Névtelen költeménye szerint a szökés idején a szultán *nyugodtan Konstantinápolyban* tartózkodott. Tudjuk pedig magának Hunyadinak leveléből is, hogy a szultán 1454-ben már tavasszal elindult Szerbia meghódítására egész hadával s hogy mikor ő beütött Bulgáriába Tirnovóig, akkor a szultán Szofiában tartózkodott és csak késő ősszel tért vissza székhelyére.¹ — Ha pedig ahhoz az állításhoz ragaszkodunk, hogy a foglyok *pünkösöd után nem sokára* szöktek meg, a mikor a szultán még otthon lehetett (a mi ugyan nem igaz, mint az imént láttuk); akkor meg nincs értelme a Tirnovó — Nagyszombat helynév belekerülésének az énekbe,

¹ Teleki id. m. II. 339. és X. 430.

minthogy Hunyadi, a saját állítása szerint, csak *augusztus 10-ike után* indult el Keviből Bulgária felé¹ s aug. utolsó és szept. első felében dulta Tirnovo környékét.

Ellenben 1449-ben az ének szavainak értelme szerint is inkább megtörténhetett Szilágyi és Hajmási szabadulása, mintsem 1454-ben. Mert így az *egy évig* tartó fogság kezdete 1448-ra esik, a mikor erre csakugyan volt alkalom s a mikorra török és magyar források is teszik; s mert az ének szavaiból ítélve a két fogoly szökése a nyár közepe felé; vagy éppen közepén történhetett,² — a mikor valóban székhelyén tartózkodott II. Murád, mert akkorra már, Szfetigrád és Dibra elfoglalása után, visszatért Albániából.

Az eddigiekben, úgy hiszem, sikerült megczáfolnom azt a, kellő történelmi vizsgálat hiányában keletkezett hiedelmet, hogy Hajmási Lászlónak nincs nyoma a historiában s hogy Szilágyi Mihály csak egyszer esett török fogságba, melyből nem is szabadult meg, és ez által sikerült kimutatnom a valóságban, a magyar történelemben, a tárgyalt monda hőseit.

Azt tehát már tudjuk, hogy Szilágyi Mihály (s vele bizonyára Hajmási László) 1448-ban is fogságba esett s abból 1449-ben meg is szabadult, csak azt nem tudjuk, hogy milyen úton-módon történt a szabadulása. A főtebb idézett egykorú török író csak annyit mond, hogy »Murád szultán szabadon bocsátotta«. De hogyan értsük ezt? Szabadon bocsátása aligha történt csupán nagylelkűségből és minden kárpótlás vagy föltétel nélkül. Talán váltságdíjat fizettek érte, vagy valamely előkelő török fogolyért kicserélték, sőt az sem lehetetlen, hogy olyan formán szabadult meg, mint Szeréminél olvashatjuk, hogy a maga váltságaúl szinleg beleegyezett Nándor-Fehérvár átadásába s aztán a vele elküldött török katonáktól sikerült megszöknie.

Mert a megszabadulásnak *azt a módját*, melyet a Szendrői Névtelen énekében találunk, semmi esetre sem hihetjük el, a mint hogy ezt nem is lehet historiailag bebizonyítani. De ha így áll a dolog, ha a megszabadulásnak *ez* a módja sem bebizonyítható, sem hihető: akkor hogyan lehetett ilyen kalandos történetet Szilágyi Mihály és Hajmási László, két történeti alak, nevéhez fűzni? Akkor az egész csak önkényes ráfogás? Azt hiszem, nem. *Ilyen, a maguk idejében országosan ismeretes szereplésű egyénekre nem foghattak volna ilyesmit, ha ennek a ráfogásnak nem lett volna valami alapja, ha semmiféle szál nem fűzte volna nevü-*

¹ Ugyanott.

² A Szendrői Névtelen éneke szerint ugyanis a szultán leánya *pünkösöd napján* látta és szerette meg Szilágyit. *Ezután némi idő múlva* (»egykoron«) hozzája ment a tömlőcz ablakához s megfogadta, hogy »rövid nap« kimentí a börtönből. *Még ezután* történt, hogy a leány a »tömlőcztartóval megszöszördött« s végre »egy éjjélkor« csakugyan megszöktette a foglyokat.

ket egy, Magyarországba valóban bemenekült szultán-leány személyéhez.

Nézzünk szét tehát történelmi kútfőinkben, hogy megtudhassuk, miféle historiai mozzanatokból keletkeztek a Szilágyi és Hajmási historiájának *mondai* elemei s hogyan és miért forrtak egybe?

A XV. század közepe tájáról és közepéről fenmaradt okmányainkból tudjuk, hogy az oszmán-török uralkodó háznak egyik ága Zsigmond uralkodása vége felé beköltözött, vagy inkább bemenekült Magyarországba. Történetírásunk mindeddig nem tudta tisztába hozni, hogy ki volt az a *szultán* (t. i. az uralkodó-házból való főherceg, mert a tényleg uralkodó fejedelem: szultán *khán*, vagy *padisah*), a ki hazánkban keresett menedéket nejével, két fiával és leányával. Dlugoss, Cromer és utánuk Budai Ferencz¹ azt állítják, hogy ez *Musztafa*, II. Murád testvére volt.² De ez nem igaz; mert ezt a Musztafát, lázadása miatt, még 13 éves korában, 1423-ban, felakasztatta II. Murád Nicea mellett.³ — Nem lehetett továbbá ez a jövevény I. Bajezid fia *Musztafa* sem, a ki 1421-ben szintén fellázadt II. Murád ellen, de a kit ez 1422-ben hasonlóan felakasztatott Drinápolyban.⁴ E kettőn kívül pedig más, Musztafa nevű főhercegről nincs tudomása a historiának egészen II. Mohammedig (1451—1481).

Okmányaink e beköltözött főherceget, vagyis török néven *szultánt* »*vak török császár*«-nak, illetve *Cecus imperator Turcorum*nak nevezik, így Zsigmondnak 1433-ki, Mátyásnak 1486-ki oklevele és az 1499. évi tanúvallomások, míg Pest városának 1453-ki jegyzőkönyve egyszerűen *török császár*-nak (imperator Turcorum) mondja.⁵ Csak négy ember, t. i. pesti Kis György és neje, továbbá pesti Deák Imre özvegye és Nagyrévi András plebanus, állítja, hogy *Murád* volt a neve.⁶ Ez azonban tévedés, mert az apja volt Murád, mint mindjárt látni fogjuk.

Olyan török főherceget, még pedig *vak* szultánt, a ki az oszmánoknak Európába telepedése óta a tárgyalt időig beköltözhetett hazánkba, csak egyet ismernek a régi török történetírók és okmányok, — ez pedig nem más, mint I. Murád egyik fia, *Szandsi* (I. Bajezid öccse), a kit apja *1385-ben*, lázadása miatt, *megvakított*⁷ s a ki akkor bruszai helytartó és 23—24 éves fiatal ember volt.⁸ Hogy a beköltözött szultán kilétének meghatározásá-

¹ Magyarország polgári lexikona I. 530.

² Teleki: a Hunyadiak kora, II. 91.

³ Hammer: Geschichte des Osm. Reiches I. 417, több régi török író után, tv. Szolakzáde 149.

⁴ Hammer id. m. Lutfi pasa után és Szolakzáde 147.

⁵ Hazai Okmánytár I. 352., 373., 384., 386. és V. 228.

⁶ Hazai Okmánytár I. 358., 375.

⁷ L. Török Történetírók I. 364.

⁸ Mert 1385-ben bátyja, I. Bajezid 26 éves volt (Szolakzáde 51, Hammer id. m. II. 91.

ban nem tévedünk, bizonyítja Khalkokondilasz görög író is, a ki szerint az alább említendő Dávid (Csalopia Dávid) Szaudsi fia, I. Murád unokája volt.¹

Ez a *Szaudsi* volt tehát az, a ki *Ágnes* nevű nejével, *Daud Cselebi* és *Orkhán* nevű fiaival és egy *leányával* (ki a megkezesztelkedés alkalmával *Katalin* nevet kapott) hazánkba költözött, még pedig legkésőbb *1432-ben*, mert a régi csanádmegyei Kún-Szóllós és Szentelt-egyház nevű királyi birtokokat már 1433-ban Daud Cselebi kezén találjuk,² a kit aztán nálunk *Csalopia*, vagy *Csalopia Dávid*-nak neveztek (okmányainkban Daud Chalopya, v. Chalopya). Hol élt, vagy inkább hol bujdosott Szaudsi 1385-től 1432-ig, vagyis 70—71 éves koráig, nem tudjuk; de a beköltözésre, vagy inkább bemenekülésre bizonyosan az bírta, hogy vén korában, halálához közel, legalább családja fenmaradását biztosítsa. Ő maga itt nem sokára meghalt, mert emlékeinkben nincs több nyoma s mert Zsigmond király egy házat a pesti Szénatéren *Ágnesnek és leányának* adományozott, nem pedig a családapának.³ *Orkhán* sorsáról csak annyit tudunk, hogy Katalin halálakor, 1488-ban, még élt, de 1495 előtt meghalt.⁴ — *Csalopia Dávid*, mint Zsigmond király vendége, Kún-Szóllós és Szentelt-egyház királyi birtokokban lakott már 1433-ban, még pedig olyan joggal, hogy azokba uradalmi tiszteket ő rendelhetett.⁵ 1448-ban ő is jelen volt a rigómezei csatában, sőt a csata első napjának estéjén a haditanácsban ő ajánlotta, hogy még az éjjel támadja meg az egész magyar haderő a janicsárokat, a mi meg is történt.⁶ Dlugoss tudósítása szerint II. Murád halála után, 1451-ben, kiment Törökországba, hogy megkísértse trónra jutását, de eredmény nélkül járt és visszatért hazánkba.⁷ Kérdés azonban, hogy valóban visszajött-e, mert V. László királynak 1456 május 4-én kelt levele már *néhai* Csalopia Dávidnak mondja.⁸

A családanyáról, *Ágnesről*, bizonyosan tudjuk, hogy Hunyadi János kormányzósága idejében (mely *1446-ban* kezd.) már nem élt.⁹ A leány tehát, kit a nép *Császár Katalinnak* nevezett,¹⁰ árván maradt a pesti házban, egymagára, távol két bátyjától s még 1452-ben is hajadon leány volt.¹¹ 1453 és 56 közt ment férjhez, még pedig *Salgói Török Pálhoz*, Hunyadi János udvarnokához,¹²

¹ L. Teleki id. m. II. 91.

² Zsigmond király levele 1433. június 4-ről, Hazai Okmánytár V. 228.

³ Hazai Okmánytár I. 354.

⁴ Ugyanott I. 375. és 392.

⁵ Ugyanott V. 228.

⁶ Teleki id. m. II. 91.

⁷ Teleki id. m. II. 178. és Budai Ferencz Polg. Lexikon I. 530.

⁸ Hazai Okmánytár I. 354.

⁹ Hazai Okmánytár I. 384.

¹⁰ Ugyanott I. 384., 385., 386.

¹¹ Ugyanott I. 352. és Akad. Értesítő 1864. évf. 409.

¹² Hazai Okmánytár I. 354.

bizonyára Hunyadi közbenjárásával, mint a ki a leánynak, árvaságában buzgó pártfogója volt¹ s a családot is, beköltözésekor, ő kísérte Pestre.² Első férje nem sokáig élt; mert 1459 közepén már Liptói és Gesztelyi *Nagy Jánosnak*, Hunyadi régi bajtársának, felesége volt.³ Meghalt gyermektelenül 1488 november 19-ike után.⁴

Ez a története az oszmán-török uralkodóház beköltözött ágának hazánkban.

Már most vegyük fontolóra azt a körülményt, hogy *Szilágyi Mihály*, *Hajmási László és Császár Katalin bátyja Csalopia Dávid szomszéd földesurak voltak*, amennyiben Kún-Szóllós, mely Csalopia D. kezén vala, határos volt Horogszeggel, Szilágyi Mihály birtokával és Hollóssal meg Hegyessel, Hajmási László falvaival; sőt Szenteltegyház is, Csalopia D. másik birtoka, ezekhez közel, a mai Mokrin helyén, feküdt.⁵ Ezek az urak tehát nem csak okvetetlenül ismerték egymást, hanem, mint szomszédok, bizonyára eljártak egymáshoz (abban a régi jó, mulatós világban!) és baráti viszony támadhatott közöttük. Tudjuk továbbá, hogy Katalin még fiatal leány korában, 1446 körül, árván maradt s hozzátartozói közül csak Dávid bátyja volt itt, az idegen földön, vagy inkább az új hazában (mert Orkhán hollétéről nincs tudomásunk). Alig képzelhető, hogy ilyen körülmények között a leányt Dávid bátyja magára hagyta volna Pesten (annál kevésbé tehetette ezt, mert a pesti házat csak 1452-ben íratta Hunyadi örök jogon Katalin nevére⁶ s a család eddig csak vendég volt benne); sokkal hihehetőbb, hogy magához vette Kún-Szóllósra, a honnan csak bátyjának 1451-ben történt eltávozása után került vissza Pestre.

Igy állván a dolog, gondolható-e, hogy a már előbb keresztvénné lett Katalin⁷ nem ismerte a két szomszéd magyar földesurat, Szilágyi Mihályt és Hajmási Lászlót, holott a megismerkedésre a kölcsönös látogatások, úri mulatságok stb. útján annyi alkalmuk lehetett! Sőt tovább menve okoskodásunkban, valami hihetetlen dolog-e az, hogy a leány beleszerethetett valamelyik magyar úrba, tán épen Szilágyiba, vagy pedig ezek egyike a leányba? Azután ki tudja, hogy Szilágyi és Hajmási akár egész komolyan, akár valamelyik mulatságon történt borozás következtében csakugyan nem vívtak, vagy nem akartak-e megvívni a leányért? S végre, ha jól megfontoljuk azt a körülményt, hogy II. Murád szultán Szilágyi Mihályt — az egykorú török író szavai szerint — »szabadon bocsátotta« fogságából: még azt is gon-

¹ Erre nézve l. Haz. Okm. I. 352., 384., 386.

² Ugyanott I. 384.

³ Ugyanott I. 357. és 373.

⁴ Ugyanott I. 375. és Akad. Ért. 1864. évf. 411.

⁵ Csánki Dezső id. m. I. 704.

⁶ Hazai Okmánytár I. 352.

⁷ Hazai Okmánytár I. 384.

dozhatjuk, hogy ennek megszabadulása épen Csalopia Dávid közbenjárásával történhetett, a kit e lépésre, a barátságon kívül, még a Szaudsi családjának pártfogója s Szilágyi M. sógora, Hunyadi János és a Szilágyiba tán szerelmes Katalin kérése is ösztönözhetett

Mindezek olyan dolgok, hogy ilyesmikről az országos történetírás és az oklevelek nem vehettek tudomást, de a melyek mindamelllett nagyon könnyen megtörténhettek, mert mindnyáját egészen természetesnek találjuk Akármint áll a dolog, annyi bizonyos, hogy *épen Szilágyi Mihály és Hajmási László fiatalsága idejében csakugyan menekült be Magyarországra egy szultán-leány; hogy ezzel -- már csak a szomszédság révén is volt valamilye összeköttetésük Szilágyinak és Hajmásinak*, a mit ha az országos történetírás nem őrzött is meg számunkra, de *tudott róla. az akkori nemzedék s ennek tudása apáról fiúra szállt; s végre hogy ez a leány, ha nem is épen Hunyadi János sógorához, Szilágyi Mihályhoz, de azzal közelebbi viszonyban levő emberekhez ment nőül mind a kétszer.* És a történelmi homályos emlékezés eme szálai a későbbi generatio, vagy az eseményt legelőször versekbe foglaló poéta kezében épen elegendők voltak ahhoz, hogy a két történeti eseményt, t. i. Szilágyi Mihály megszabadulását és a szultán-leány bemenekülését, összefűzzék, a kétőnek részleteiből egy egységes mondát alkossanak.

Hogy pedig Szilágyi Mihálynak történelmileg igazolt török fogsága és megszabadulása csakugyan Szaudsi családjával, illetőleg ennek leányával »Császár« Katalinnal van összeköttetésbe hozva a mondában, *ezt magából a Szendrői Névtelenről reánk maradt énekből is bebizonyíthatónak gondolom.* Mert olvassuk csak el figyelmesen az éneket s vegyük fontolóra az első versszakban¹ mondottakat: azonnal meggyőződhetünk róla, hogy a költő voltaképpen nem Szilágyi Mihályról és Hajmási Lászlóról akar éneket mondani, hanem egy, Magyarországra beszökött szultán-leányról; hogy e céljához képest az esemény igazi hőse nem a két magyar úrfi, hanem a szultán leánya, s hogy a vers tulajdonképpen nem amazokért, hanem ennek a kedveért van csinálva. A poéta lelkét az a körülmény ihlette meg, hogy Magyarországra egy *török császári család*, illetőleg egy *szultán-leány* költözött be; ezt az eseményt tartotta ő olyan »csodálatra méltó« és »szép dolog«-nak, a »melynek mását még nem hallották«, nem pedig két magyar vitéz fogságát és megszabadulását, a mi az ő idejében, a török harczok közepette, már mindennapi dolog volt s a miről nem mondhatta volna, hogy ennek mását még nem hallották. Bizonyos

¹ A Szendrői Névtelen éneke így kezdődik:

Egy szép dologról én emlékezném, ha meghallgatnátok,
Azkinék mását, nyilván jól tudom, ti nem hallottátok:
Török császárnak szép leányáról, kin csudálkozhattok.

tehát, hogy a »poéta« a Magyarországra menekült szultán-leányról mondott éneket s ebben csak azért szerepel Szilágyi M. és Hajmási László, mert a monda szerint ezekkel szökött be. Már pedig ilyen, hazánkba bemenekült vagy beköltözött szultán-leányt a névtelen poéta sem találhatott másikat, csakis Szaudi leányát, Császár Katalint s így éneke sem szólhatott másról, mint épen erről; bizvást mondhatta tehát, hogy ilyen eseménynek még nem volt mása a magyar történetben.

Bebizonyítottam historiatlanul, hogy Szilágyi Mihály (és Hajmási László) 1448-ban esett török fogságba s ebből 1449-ben szabaddult meg. Amennyiben tehát a Szendrői Névtelen éneke, illetve ennek latin eredetije a két hősnek *konstantinápolyi* fogságáról beszél, a mi pedig abban az időben (1543, vagyis Konstantinápoly elfoglalása előtt) még lehetetlen volt: ebből természetesen az következik, hogy a Szilágyiról és Hajmásiról szóló monda akkor keletkezett, vagy akkor öltött verses alakot (latin nyelven), mikor a későbbi generatio már megfeledkezett arról, hogy az esemény idejében a szultánok még *Drinápolyban* székeltek s már csak a *konstantinápolyi udvarról* volt tudomásuk, — a mi legtermészetesebben a török hódítások és betelepülések idejében, a XVI. század közepe táján, az esemény után egy századdal, történhetett meg. — Ezt egyébiránt még abból is következtetem, hogy tényleg épen ebből az időből tudunk felmutatni, Szerémi Györgynél (ki tudvalevőleg 1545—48 közt írt), egy olyan mondát, mely Szilágyi Mihálynak szintén *első* s szintén *konstantinápolyi* fogságáról szól, — csakhogy más kifejezéssel, a mely körülmény meg (nevezetesen Nándor-Fehérvár színlelt odaigérése Szilágyi váltságául) arra látszik mutatni, hogy a Szilágyiról és Hajmásiról szóló mondanak *több variansa* lehetett az előbbi századokban.

Thúry József.

